

Місія добра

Дзейнасць прафсаюзаў Савецкай Беларусі па аказанні дапамогі галадаючаму насельніцтву Паволжа (1921–1923)

УДК 94(476) «1921/1923»:331.105.44:364.682(470.4)

Ганна БАЗАРЭВІЧ,
аспірант

Ганна БАЗАРЭВІЧ. Місія добра. У артыкуле раскрываецца вопыт удзелу прафесійных саюзаў Савецкай Беларусі ў аказанні дапамогі галадаючаму насельніцтву Паволжа ў 1921–1923 гадах. Актуальнасць публікацыі абумоўлена тым, што гэтая тэма раней не была прадметам самастойнага даследавання. Аснову артыкула склалі вывучаныя аўтарам матэрыялы Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці, а таксама іншыя дакументы.

Ключавыя словы: голад, Паволжа, прафсаюзы Савецкай Беларусі, дапамога.

Hanna BAZAREVICH. Mission of good. The article discusses contribution of the BSSR trade unions in helping Povolzhye famine victims in 1921–1923. The relevance of the publication proceeds from the fact that this topic has never been studied separately before. The article uses materials from the National Archives of the Republic of Belarus, the State Archives of Vitebsk Oblast and other sources.

Keywords: famine, Povolzhye, BSSR trade unions, help.

Неўраджай 1921 года ў Паволжы выклікаў голад, які меў цяжкія наступствы. Дзяржаўных рэзерваў Краіны Саветаў для забеспячэння пацярпелых ад бедства было недастаткова, таму важнай крыніцай матэрыяльных сродкаў сталі самі грамадзяне Расіі і іншых саюзных рэспублік, у тым ліку і БССР. Значны ўклад унеслі прафесійныя арганізацыі. У кампанію па аказанні дапамогі галадаючым Паволжа дзяржаўнымі органамі і грамадскімі арганізацыямі было ўключана амаль усё беларускае насельніцтва праз добраахвотныя і аба-

вязковыя адлічэнні. Такім чынам, вопыт удзелу Беларусі ў гуманітарных місіях мае амаль векавую гісторыю. Напярэдадні 100-годдзя з пачатку голаду ў Паволжы важна ўспомніць добрую місію нашых суайчыннікаў.

Пытанні дапамогі, якую аказалі прафсаюзы Савецкай Беларусі галадаючаму насельніцтву Паволжа ў 1921–1923 гадах, разглядаліся ў шэрагу прац, прысвечаных галоўным чынам гісторыі прафесійных арганізацый. Так, напрыклад, даследчыца Вольга Кульпановіч аналізуе дзейнасць саюза рабочых і служачых лячэбна-санітарных устаноў Беларусі па арганізацыі збору сродкаў на карысць павалжан, а таксама згадвае аб адпраўцы лячэбна-харчовых аградаў у пацярпелыя ад голаду рэгіёны [1]. Аднак звесткі аб удзеле прафсаюзаў Савецкай Беларусі ў кампаніі па аказанні дапамогі галадаючым у навуковых працах сустракаюцца ўскосна, абагульняючага ж даследавання няма наогул. Такім чынам, мэтазгодна вызначыць ролю прафесійных арганізацый

ПРА АЎТАРА

БАЗАРЭВІЧ Ганна Хасеніеўна.

Нарадзілася ў г. Браславе Віцебскай вобласці. У 2012 годзе скончыла гістарычны факультэт Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава, у 2015 годзе – магістратуру. Аспірант гістарычнага факультэта Віцебскага дзяржуніверсітэта імя П.М. Машэрава.

З 2008 года – навуковы супрацоўнік, з 2013 па 2015 год – галоўны захавальнік у навукова-даследчай установе культуры «Браслаўскае раённае аб'яднанне музеяў».

Аўтар больш як 20 навуковых публікацый.

Сфера навуковых інтарсаў: айчынная гісторыя, грамадска-палітычнае і сацыяльна-эканамічнае становішча Савецкай Беларусі ў 1920-я гады, краязнаўства.

► Дэкрэт аб увядзенні агульна-грамадзянскага падатку на карысць галадаючых

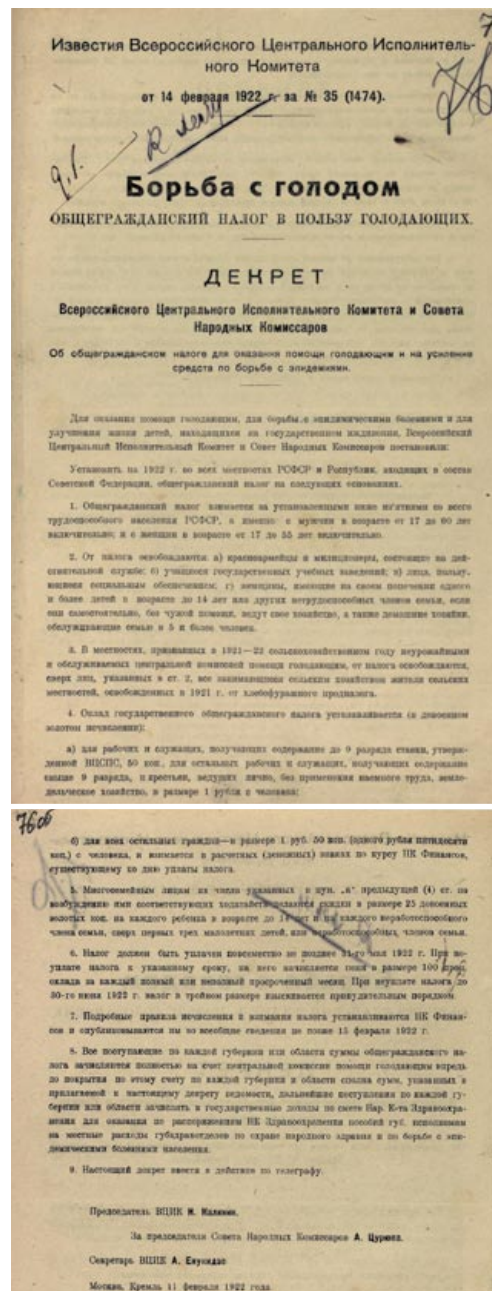
у выратаванні пацярпелых ад бедства ў Паволжы.

Недахоп харчавання, асабліва ў сельскай мясцовасці, выклікаў высокую смертнасць у Паволжскім рэгіёне, з'яўленне вялікай колькасці асірацелых дзяцей, распаўсюджанне эпідэмічных хвароб і агульную знясіленасць насельніцтва. Збор ахвяраванняў галоўным чынам ажыццяўляўся праз увядзенне абавязковых адлічэнняў. У арганізацыйным плане гэта зручна было рабіць праз прафесійныя саюзы і аб'яднанні.

Па стане на 1921 год у Беларускай ССР налічвалася 16 прафесійных саюзаў, у якія былі аб'яднаны рабочыя харчовай, швейнай, хімічнай, дрэваапрацоўчай, паліграфічнай, металургічнай, гарбарнай прамысловасці, работнікі зямельнай і лясной гаспадаркі, а таксама супрацоўнікі сфер мастацтва, будаўніцтва, грамадскага харчавання, медыцынскага абслугоўвання, транспарту, камунальнай і служачыя савецкіх устаноў [2, арк. 12].

Мінская гарадская камісія дапамогі галадаючым пры зборы сродкаў абапіралася на прафесійныя саюзы рэспублікі. У адносінах да сялянства гэтаю ролю ў пэўнай ступені адыгрывалі валасныя выканаўчыя камітэты і сельскія Саветы. Дарэчы, камісіям пры прафсаюзах быў даручаны толькі збор і ўлік ахвяраванняў, прыём жа і захоўванне грошай і прадуктаў харчавання ажыццяўлялі мясцовыя камісіі, створаныя ў кожным павеце.

Вельмі сціплым у справе выратавання галадаючых быў удзел такой сацыяльна-прафесійнай праслойкі гарадскога насельніцтва, як гандляры і рамеснікі. Паводле меркавання Мінскай гарадской камісіі, гэта група насельніцтва мела даволі шырокія магчымасці і значныя рэсурсы, якія маглі б накіраваць на выратаванне павалжан, аднак гатоўнасць ахвяраваць у іх амаль адсутнічала [3, арк. 7]. Таму падчас двухтыднёвага праверкі ходу працы па зборы сродкаў для галадаючых у студзені 1922 года распачалася работа па прымусовым абкладанні падаткам «буржуазных элементаў города» [4, арк. 1].

Агульнае кіраванне дзейнасцю працоўных калектываў па аказанні дапамогі галадаючым Паволжа ажыццяўляла ў Савецкай Беларусі спецыяльная камісія, створаная пры Савеце прафесійных саюзаў Беларусі. Кожны член гэтай камісіі замацоўваўся за адным альбо некалькімі прафесійнымі саюзамі і адказваў за збор сродкаў на карысць пацярпелых ад бедства [5, арк. 1]. У Гомельскай і Віцебскай губернях, якія на той час уваходзілі ў

склад РСФСР, гэтым займаліся камісіі пры губпрафсаветах. Тут таксама практыкавалася замацаванне ўпаўнаважаных за пэўным прафсаюзам [6, арк. 1].

Мінская гарадская камісія па аказанні дапамогі галадаючым была органам, які каардынаваў дзейнасць усіх арганізацый пры прафсаюзах, фабрычна-заводскіх камітэтах і іншых грамадскіх арганізацыях, што займаліся падтрымкай пацярпелага насельніцтва Паволжа [3, арк. 7 адв.]. Дарэчы, выкананне гэтых функцый адбывалася без умяшання ў іх унутраную структуру і бягучыя справы.

Значнай падзеяй у вызначэнні напярэмак працы і размеркавання атрыманых шляхам збору і адлічэння сродкаў стала замацаванне за Беларускай ССР Саратаўскай губерні. З гэтага моманту практыкавалася мэтавая дапамога, такая як накіраванне харчовых і медыцынскіх атрадаў у Саратаўскую губерню, адпраўка грузаў і грошай непасрэдна ў пацярпелыя ад голаду рэгіёны, прыём бежанцаў і арганізацыя прытулкаў для дзяцей Паволжа ў Беларусі, забеспячэнне іх пастаянным харчаваннем, стварэнне ўмоў для развіцця і выхавання.

Важным фактарам былі праявы карпаратыўнай этыкі: працоўныя адной сферы адчувалі адказнасць за сваіх калег у пацярпелых рэгіёнах. Напрыклад, члены пэўнага прафсаюза ў Беларускай ССР накіроўвалі прадстаўнікам такой жа вытворчай сферы ў Саратаўскай губерні мэтавую дапамогу [3, арк. 17]. Такім чынам, прафсаюз будаўнікоў Савецкай Беларусі ўзяў своеасаблівае шэфства над сваімі калегамі з Маркштадскай губерні, будаўнікі Віцебскай губерні – над працоўнымі Уральскага саюза, Гомельскай губерні – над прафесійнай арганізацыяй будаўнікоў Запарожжа [7, с. 94]. Рабочыя саюза харчовай прамысловасці Савецкай Беларусі (982 члены) аказвалі дапамогу саюзу нархарчу Чувашскай вобласці (145 чалавек). За Віцебскай губерняй (1542 члены) і Гомельскай губерняй (2101) замацоўваліся калегі з Уфійскай губерні (2998 чалавек) [7, с. 92]. Рабочыя камунальных службаў Беларускай ССР (1691 удзельнік) і Гомельскай

(3151) апекаваліся над калегамі з Казанскай губерні (2928 чалавек). Віцебскія камунальшчыкі (2130) абавязваліся падтрымліваць калег з Сібірскай губерні (2586 чалавек) [7, с. 124].

У час кампаніі па аказанні дапамогі галадаючым працоўнымі калектывамі БССР было праведзена спачатку аднаразовае адлічэнне сродкаў, а пасля штотомесячнае. Памер такіх унёскаў вызначаўся з улікам заробку чалавека. Напрыклад, у Віцебскай губерні рабочыя камунальных службаў, якія зараблялі да 200 000 рублёў, адлічалі штотомесяц 1 %, калі сума перавышала 200 000, то адлічэнне складала 2 % [8, арк. 3].

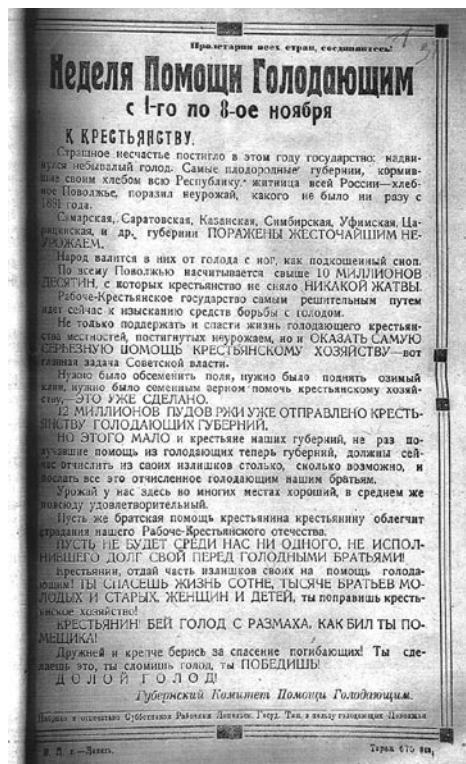
Пры прафсаюзе савецкіх работнікаў Беларускай ССР існавала 8 дзіцячых дамоў, па якіх былі размеркаваны 254 чалавекі. На іх утрыманне члены саюза рабілі спецыяльныя адлічэнні ад 2 да 5 % заробку [7, с. 153].

У якасці дадатковай крыніцы атрымання сродкаў у рэспубліцы праводзіліся спецыяльныя «Дні асветы», даходы ад якіх разам з часткай адлічэнняў адпраўляліся праз прадстаўніка ў Саратаўскую губерню. У лісце працоўных Беларусі ў Саратаўскі губернска аддзел саюза пацвярджалася гатоўнасць аказваць дапамогу да часу збору новага ўраджаю [9, арк. 35]. Сума абавязковых адлічэнняў з заробкаў працоўных і служачых вагалася ад 2 да 4 % у залежнасці ад прафесійнага разраду. У сельскай мясцовасці для здачы на карысць галадаючых уводзілася норма – тры фунты збожжа з аднаго пуда [9, с. 48].

Адным са спосабаў атрымання рэсурсаў для аказання дапамогі галадаючым былі акцыі, а таксама суботнікі. Прафесійныя саюзы Савецкай Беларусі прынялі ўдзел у масавым двухтыднёвіку на карысць галадаючых. Галоўнай задачай была дапамога бежанцам, якія знаходзіліся ў Мінску. Падтрымка замацаваных рэгіёнаў адышла на другі план.

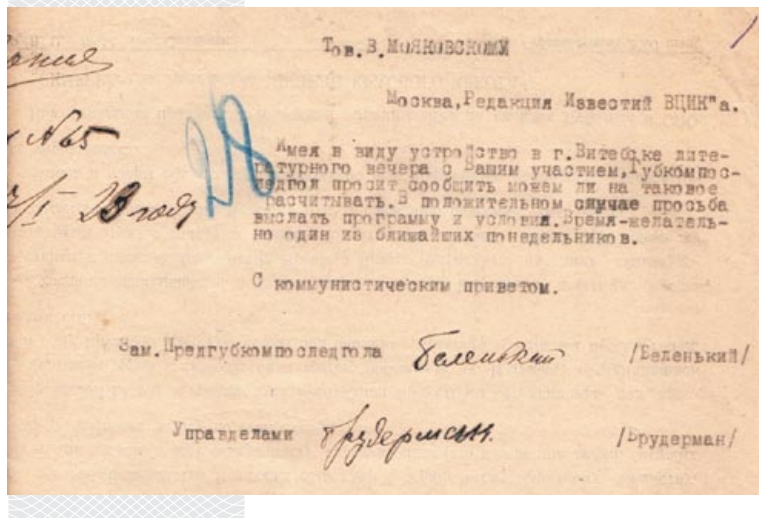
Падчас кампаніі па аказанні дапамогі галадаючым Паволжа прафесійнымі саюзамі прапанаваліся канкрэтныя формы дзейнасці. Пры ўсіх саюзах былі створаны камісіі, на якія ўскладалася практычная рэалізацыя задач. Так, саюз

► Агітацыйны плакат са зваротам да сялянства, які быў выпушчаны да «Тыдня дапамогі галадаючым»

работнікаў асветы пастанавіў зрабіць адлічэнне трохдзённага пайка. Падчас двухтыднёвіка саюз атрымаў рэкамендацыю праводзіць спектаклі і канцэрты ва ўсіх тэатрах і кінатэатрах. Але гэтыя пастановы ў поўнай меры ажыццяўляліся толькі ў горадзе. У сельскай мясцовасці работа атрымалася даволі фармальнай [10, арк. 11]. На працягу ўсёй кампаніі работнікамі народнай ас-

▼ Зварот да У. Маякоўскага прадстаўнікоў Віцебскай губернскай камісіі па аказанні дапамогі галадаючым аб магчымасці арганізацыі выступлення. 1923 год

веты Беларускай ССР было ахвяравана 623 млн рублёў і больш за 2 тыс. пудоў прадуктаў харчавання [7, с. 140].

Актыўна далучыліся да гэтай дабрачыннай працы работнікі мастацтва: іх першая дапамога складала 4 млн рублёў адлічэнняў з заробкаў і пайкоў. Даход ад пастаноўкі спектакляў і канцэртаў на карысць галадаючых, а таксама ад паслуг па фатаграфаванні склаў каля 30 млн рублёў [10, арк. 12].

Члены саюза будаўнікоў маглі зрабіць свой унёсак праз арганізацыю суботніка, а таксама праз ахвяраванне пэўнай часткі даходаў ад утрымання цырульні і сталавай. Некаторыя прафсаюзы назначалі ў сваіх калектывах дадатковыя працоўныя гадзіны. Такое рашэнне прыняла прафесійная арганізацыя рабочых грамадскага харчавання, але пазней з-за перавытворчасці адмовілася ад ідэі ладзіць суботнікі на сваіх прадпрыемствах і далучылася да агульнагарадскіх [11, арк. 5].

Мінгубпрафсаюз металістаў праявіў ініцыятыву па аказанні дапамогі пацярпелым ад голаду адным з першых. Так, на агульным сходзе 4 жніўня 1921 года саюз пастанавіў правесці адзін суботнік, а потым на працягу пяці дзён працаваць на тры гадзіны больш за норму. Але на практыцы гэты намер так і не быў ажыццяўлены [12, арк. 8]. Падобная сітуацыя назіралася на шэрагу прадпрыемстваў, пра што стала вядома са справаздач, якія паступалі ў камісію па аказанні дапамогі пры Цэнтральным Выканаўчым Камітэце Беларусі [3, арк. 19].

Значная частка працоўных калектываў рабіла адлічэнні пастаянна альбо ўтрымлівала пры саюзе дзіцячы інтэрнат, таму падчас двухтыднёвіка праверкі не ўводзіліся спецыяльныя адлічэнні. Члены саюза гарбарнай вытворчасці ахвяравалі двухдзённы заробак, які складаў 7 % месячнага даходу, таму дапамагаць болей не мелі магчымасці.

Працоўныя хімічнай вытворчасці пры заводзе «Ялізава» ўтрымлівалі на сваёй апецы 50 дзяцей з галадаючых раёнаў. Аднак трэба заўважыць, што такое апякунства не вызваляла ад неабходнасці рабіць планавыя адлічэнні. Рабочыя запалкавай

фабрыкі «Вулкан» ахвяравалі аднадзённы заробак. Таму падчас двухтыднёвіка гэты саюз абмежаваўся правядзеннем некалькіх спектакляў і арганізацыяй суботніка [4, арк. 1]. Трэба адзначыць, што прафесійная арганізацыя фабрыкі «Вулкан» у пачатку жніўня на агульным сходзе вызначыла такі памер адлічэнняў: 5 % ад месячнага заробку і два фунты мукі з пайка. На працягу месяца фабрыка працавала штодзень па адной гадзіне звыш нормы [13, арк. 4]. Гэта было зроблена ў адпаведнасці з загадам прэзідыума Савета прафсаюзаў Беларусі аб павелічэнні працоўнага дня на адну гадзіну ў жніўні 1921 года [3, арк. 1]. Рабочыя шклозавода «Глуша» за ліпень 1921 года ахвяравалі аднадзённы паёк [13, арк. 6].

Члены прафесійнага саюза тэкстыльнай прамысловасці з пачатку кампаніі па 1 жніўня 1922 года па Беларускай ССР унеслі 103 млн рублёў і 160 пудоў прадуктаў харчавання, па Гомельскай губерні – каля 185 млн рублёў і 401 пуд, у Віцебскай губерні працоўныя ахвяравалі 2 % ад заробку і ўтрымлівалі інтэрнат на 29 дзяцей [7, с. 101].

Эфектыўнасць правядзення такіх кампаній, безумоўна, залежала і ад настрою ў працоўных калектывах. Адною з галоўных функцый агітацыйных камісій па аказанні дапамогі галадаючым Паволжа была папулярызацыя ўрадавых і грамадскіх мерапрыемстваў разам са стварэннем умоў для ажыццяўлення ініцыятыў. Падчас гэтых падзей часта праводзіліся зборы ў загадзя апячатаныя скрыні альбо збор добраахвотных ахвяраванняў па падпісных лістах.

Прыярытэтным было ўмацаванне даверу да савецкай улады, Камуністычнай партыі і павелічэнне яе ўплыву ў шырокіх працоўных і сялянскіх масах [14, арк. 3]. Дарэчы, здаць ахвяраванні кожны жадаючы мог непасрэдна старшыні Савета народных камісараў рэспублікі Аляксандру Чарвякову, для чаго адводзіўся пэўны час [3, арк. 37].

Значны ўнёсак у збор сродкаў на карысць пацярпелых зрабілі працоўныя папяровай прамысловасці. Грашовыя адлічэнні калектыву Добрушскай фабрыкі

дасягнулі больш за 4 млрд рублёў, было сабрана 208 пудоў прадуктаў харчавання. Пры фабрыцы ўтрымліваліся 30 дзяцей, яшчэ 20 былі размеркаваны на пражыванне ў сем'ях рабочых прадпрыемства [7, с. 89].

Саюз рабочых і служачых лячэбна-санітарных устаноў Беларусі займаўся зборам ахвяраванняў і рабіў штотысячныя адлічэнні з зарплат і пайка на карысць галадаючых. З мэтай прыцягнення дадатковых сродкаў арганізаваліся розныя мерапрыемствы: лекцыі, зборы ў скрыні для ахвяраванняў падчас культурных мерапрыемстваў. У фонд галадаючых паступалі мука, соль, крупы, масла, мяса. 15 % ад сабраных грошай перасылалася медработнікам Саратаўскай губерні. Таксама ў дапамогу Паволжу накіроўваліся лячэбна-харчовыя атрады. У 1922 годзе вялікую актыўнасць праявіў камітэт дапамогі галадаючым прафесійнага саюза работнікаў лячэбна-санітарных спраў у Бабруйску [6, с. 79].

Цэнтральная камісія па аказанні дапамогі галадаючаму насельніцтву Паволжа пры Цэнтральным Выканаўчым Камітэце Беларусі высока ацаніла працу Савета прафсаюзаў па падтрымцы пацярпелых ад бедства. Дарэчы, дабрачынная дзейнасць прафесійных арганізацый Савецкай Беларусі была даволі значнай. Дапамога сапраўды часам перавышала рэальныя магчымасці і нормы, яна садзейнічала выратаванню людзей. ▀

Артыкул паступіў
ў рэдакцыю 30.10.2017 г.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Кульпанович, О.А. От союзов взаимопомощи к профсоюзу работников здравоохранения: (к 105-летию Белорусского профсоюза работников здравоохранения) / О.А. Кульпанович // Вопросы организации и информатизации здравоохранения. – 2011. – № 3. – С. 76–83.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей – НАРБ). – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 343.
3. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 307.
4. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 888.
5. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 889.
6. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (далей – ДАВВ). – Ф. 41. Воп. 1. Спр. 373.
7. Профсоюзы в борьбе с голодом / ЦК ПОМГОЛ при ВЦСПС; под ред. В. Яроцкого. – М., 1922. – 155 с.
8. ДАВВ. – Ф. 41. Воп. 1. Спр. 362.
9. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 22. Спр. 861.
10. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 308.
11. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 306.
12. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 305.
13. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 309.
14. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 113.